

इंद्रियाणामुत्पत्तिमाह तैजसानितैजसाहंकाराज्जातानि ज्ञानेन्द्रियाणांवैकारिकत्वशंका निवृत्त्यर्थमेवकारः द्विविधान्यपीन्द्रियाणितैजसान्येवेत्य
 न्वयः तत्रहेतुः प्राणस्येति हियस्मात्प्राणस्यक्रियाशक्तिर्बुद्धेश्चविज्ञानशक्तिता अतः प्राणस्यतैजसत्वात्तत्क्रियाशक्तिमतामिन्द्रियाणांतैजसत्वं
 तथाबुद्धेतैजसत्वात्तदीयज्ञानशक्तिमतामपीन्द्रियाणांतैजसत्वमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ तन्मात्रोत्पत्तिपूर्वकमाकाशादिमहाभूतोत्पत्तितल्लक्षणंचाह ता
 मसादितिपंचदशभिः श्रोत्रंशब्दगमित्यादिभिर्विषयोत्पत्त्यनंतरंतत्संबंधमात्रंकथ्यतेनतूत्पत्तिः प्रागेवोत्पन्नत्वात् शब्दंगच्छतिप्रामोतीतिशब्दगम्
 ॥ ३२ ॥ शब्दस्यलक्षणमाह अर्थाश्रयत्वमर्थवाचकत्वं द्रष्टुर्लिङ्गत्वंकुड्यांतरितस्यवक्तुर्ज्ञापकत्वम् तदुक्तम् लिङ्गंयद्रष्टृदृश्ययोरिति नभसस्तन्मा
 त्रत्वंसूक्ष्मत्वंशब्दस्यलक्षणमित्यन्वयः ॥ ३३ ॥ नभसोलक्षणमाह भूतानामिति छिद्रदातृत्वमवकाशदातृत्वंबहिरंतरव्यवहारास्पदत्वम् आत्मा

तैजसानांद्रियाण्येवक्रियाज्ञानविभागशः ॥ प्राणस्यहिक्रियाशक्तिर्बुद्धेर्विज्ञानशक्तिता ॥ ३१ ॥ तामसा
 चविकुर्वाणाद्भगवद्दीर्यचोदितात् ॥ शब्दमात्रमभूतस्मान्नभःश्रोत्रंचशब्दगम् ॥ ३२ ॥ अर्थाश्रयत्वंशब्द
 स्यद्रष्टुर्लिङ्गत्वमेवच ॥ तन्मात्रत्वंचनभसोलक्षणंकवयोविदुः ॥ ३३ ॥ भूतानांछिद्रदातृत्वंबहिरंतरमेवच ॥
 प्राणेन्द्रियात्मधिष्यत्वंनभसोत्तिलक्षणम् ॥ ३४ ॥ नभसःशब्दतन्मात्रात्कालगत्याविकुर्वतः ॥ स्पर्शोऽभवत्त
 तोवायुस्त्वक्स्पर्शस्यचसंग्रहः ॥ ३५ ॥ मृदुत्वंकठिनत्वंचशैत्यमुष्णत्वमेवच ॥ एतत्स्पर्शस्यस्पर्शत्वंतन्मात्रत्वंन
 भस्वतः ॥ ३६ ॥ चालनंव्यूहनंप्राप्तिर्नेतृत्वंद्रव्यशब्दयोः ॥ सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वंवायोःकर्माभिलक्षणम् ॥ ३७ ॥

मनः प्राणादीनांधिष्यत्वमाश्रयत्वं नाड्यादिछिद्ररूपेणवृत्तिः कार्यमेवलक्षणंवृत्तिलक्षणम् एवमुत्तरत्राप्येकेनश्लोकेनतन्मात्रमहाभूतयोरुत्प
 त्तिः द्वितीयेनतन्मात्रलक्षणं तृतीयेनमहाभूतलक्षणमित्यनुसंधेयम् ॥ ३४ ॥ कासात्वक् स्पर्शस्यसंग्रहःसम्यग्ग्रहणंयया पुंस्त्वनियतलिङ्गत्वात्
 यद्वा स्पर्शस्यसंग्रहस्ततोभवतीतिशेषः शब्दतन्मात्रादित्यादितन्मात्राणामुत्तरतउत्तरान्वयार्थमुक्तम् ॥ ३५ ॥ स्पर्शलक्षणमाह मृदुत्वमिति स्प
 र्शत्वंस्वरूपलक्षणमित्यर्थः नभस्वतोवायोस्तन्मात्रत्वंच ॥ ३६ ॥ चालनंव्यूहणंशारवादेः व्यूहनंमेलनंतृणादेः प्राप्तिःसंयोगः द्रव्यस्यगंधवतोघ्राणं
 प्रति तथाशैत्यादिमतः स्पर्शनंप्रति शब्दस्यश्रोत्रंप्रतिनेतृत्वं सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वमुपोद्बलकत्वम् कर्मणाकार्येणाभिलक्षणं भावेत्युक् कर्मैवाभिल
 क्षणमिति विग्रहेतुकरणे ॥ ३७ ॥